

СПАДЧЫНА РОДУ ХАДКЕВІЧАЎ: ЛЯХАВІЦКАЯ ФАРТЭЦЫЯ (ГІСТОРЫЯ, СУЧАСНАСЦЬ І ПЕРСПЕКТЫВЫ)

ПАВЕЛ БУЛАТЫ

Анатацыя: Гісторыка-культурная спадчына Беларусі ўключае больш за 15 тысяч аб'ектаў, якія маюць гістарычную значнасць. У сілу свайго геапалітычнага становішча тэрыторыя Беларусі часта станавілася арэнай ваенных дзеянняў і гістарычных катаклізмаў, што абумовіла адносна невысокую ступень захаванасці архітэктурных помнікаў. Адным з помнікаў, які на першы погляд падаецца страчаным, з'яўляецца Ляхавіцкая фартэцыя.

Ключавыя словы: культурна-гістарычная спадчына, Ляхавіцкая фартэцыя, Хадкевічы.

THE CHADKIEVIČS' HERITAGE: LIACHAVIČY FORTRESS (PAST, PRESENT AND PROSPECTS)

Abstract: The Republic of Belarus has over 15 thousand heritage sites of historical value. Owing to its geopolitical location, the territory of Belarus has often been an arena for military actions and historical cataclysms. Therefore, the majority of the architectural monuments aren't in good shape, some of them are abandoned and even destroyed. One of the monuments which at first glance seems being lost is the Liachavičy fortress.

Keywords: Cultural and Historical Heritage, Liachavičy Fortress, Chadkievičs.

Род Хадкевічаў з'яўляўся буйным шляхецкім родам, які ў XVI стагоддзі ўвайшоў у шэрагі магнатаў Вялікага Княства Літоўскага. Сярэдняя галіна роду Хадкевічаў мела графскі тытул: у 1555 годзе падчас пасольства да імператара Фердынанда I Геранім Хадкевіч атрымаў дадзены тытул. У 1568 годзе тытул быў прызнаны вялікім князем Літоўскім Жыгімонтам II Аўгустам. Першапачаткова род Хадкевічаў тытулаваўся графамі на Шклове і Мышы (Kossakowski, 1859: 73). Пасля згасання сярэдняй галіны роду ў 1626 годзе тытул перайшоў да малодшай галіны.

У часы свайго росквіту і магутнасці ў XVI–XVII стагоддзях Хадкевічы валодалі шматлікімі маёнткамі на землях Вялікага Княства Літоўскага і Польскага Каралеўства. Галоўнымі рэзідэнцыямі Хадкевічаў былі Быхаўскі замак, Ляхавіцкі замак, Шклоўскі замак і Копыскі замак, палацы ў Вільні.

У сваіх уладаннях магнаты займаліся мецэнацтвам (зборам бібліятэк і архіваў), а таксама разнастайным будаўніцтвам: узводзілі палацы, храмы, замкі, тым самым пакінуўшы каштоўную архітэктурную спадчыну.

Адным з помнікаў, які быў узведзены прадстаўніком роду Хадкевічаў, была Ляхавіцкая фартэцыя. Так, у 1572 годзе маёнтак Ляхавічы ад Жыгімонта Аўгуста пераходзіць Яну Гераніму Хадкевічу, а ад яго – Яну Каралю, які пачаў будаўніцтва на левым беразе ракі Ведзьма магутнага бастыённага замка, які лічыўся сярод падобных збудаванняў самым моцным умацаваннем ва ўсёй Рэчы Паспалітай.

Будаўніцтва фартэцыі пачалося ў 1607 годзе і працягвалася да 1620. Пры ўзвядзенні замка выкарыстоўваўся мясцовы будаўнічы матэрыял (Волкаў, 2014). Апісанне фартэцыі на падставе гравюры XVII стагоддзя зрабіў беларускі даследчык Міхась Ткачоў (Ткачоў, 1978). Так, ён адзначае, што фартэцыя мела ў плане форму чатырохкутніка з чатырма вялікімі бастыёнамі, з брустверамі, байніцамі для гармат і стралкоў. Замак меў штучнае абвадненне і фактычна быў астраўным. Умацаванні былі абмураваныя каменем і цэглаю. Кожны замаквы бастыён меў сваё асабістае імя: «бульверк ад саду» (з паўночна-ўсходняга боку замка быў сад), «бульверк Рынкавы», «бульверк водны», «бульверк пусты». Насупраць брамы, у глыбіні замакавага дзядзінца, стаяў двухпавярховы, крыты дахоўкай каменны палац П-падобнай формы. Ляхавіцкі замак быў заўсёды абсталяваны гарматамі па апошнім слове тэхнікі свайго часу. Большая частка гармат была адлітая ў людвісарнях Хадкевічаў і Сапегаў у пачатку XVII стагоддзя. Па традыцыі кожная прылада мела сваё імя і адбітак істоты, якой была названа, а таксама герб гаспадара. Усяго на замаквых валах стаяла 31 гармата. У арсеналах захоўваліся дзве гарматы-шмыгоўніцы, 51 гакаўніца і мушкеты звычайныя, стрэльбы-

янычаркі, а таксама больш за 3 тысячы ядраў рознага калібру, мушкетныя кулі. Што тычыцца даспехаў, то іх у арсенале захоўвалася на 141 жаўнера, 551 шлем, коп'і і іншае. Гарнізон быў у замку наёмным, яму дапамагалі гарадскія апалчэнцы і навакольная шляхта.

У перыяд з 1648 па 1654 год Ляхавічы тройчы беспаспяхова асаджалі сяляне і казакі. У пачатку вайны 1654–1667 гадоў царскія войскі на чале з князем Юрыем Даўгарукім таксама беспаспяхова трымалі фартэцыю ў асадзе. У другі раз аблога Ляхавічаў адбывалася ў сакавіку 1660 года. Войскі Івана Хаванскага аблажылі ўмацаванні горада і замка. Маскоўскім войскам пасля некалькіх штурмаў і нягледзячы на колькасную перавагу не ўдалося авалодаць замкам, аблога якога цягнулася да чэрвеня. У час Паўночнай вайны Ляхавіцкі замак зноў апынуўся ў эпіцэнтры ваенных дзеянняў. У 1706 годзе войскі Пятра I, якія заселі ў замку, адбівалі штурмы шведскіх войскаў, а ў 1709 годзе рускія войскі выбілі адсюль гетмана Івана Мазепу.

У 1775 годзе замак перайшоў да дзяржавы. Апынуўшыся ў складзе Расійскай Імперыі, Ляхавіцкая фартэцыя страціла сваё ваеннае значэнне. У першай палове XIX стагоддзя замкавыя пабудовы прадалі гандлярам, якія разабралі абмуроўку замкавых умацаванняў і каменныя пабудовы.

Сёння ад слаўтай Ляхавіцкай фартэцыі амаль нічога не захавалася. Але пэўныя рэшткі ад замка знайсці можна.

Перш за ўсё, гэта мемарыяльны камень-валун, усталяваны на пляцоўцы каля ракі Ведзьма, на якой нібыта змяшчаўся замак. Аднак гэта не зусім адпавядае рэчаіснасці: пляцоўка і камень знаходзяцца па-за межамі замка.

Па-другое, захавалася сама пляцоўка, на якой змяшчалася фартэцыя. Сёння на месцы замкавага дзядзінца і бастыёнаў знаходзіцца жылы квартал, забудаваны хатамі жыхароў горада (пабудова пачатку XX стагоддзя). Пляцоўка па-ранейшаму з чатырох бакоў аточана былымі замкавымі равамі (адзін спалучаны з ракой Ведзьма, тры іншыя ўяўляюць невялікія, але балоцістыя канавы), месцамі выразна праглядаюцца абарончыя валы, дакладна вылучаецца месца знаходжання замкавай брамы. Сярод іншага варта адзначыць адзін будынак, які, імаверна, захаванася з часоў існавання фартэцыі. Ніякіх пісьмовых крыніц пра яго паходжанне не выяўлена (на адзінай вядомай гравюры Ляхавіцкай фартэцыі пазначаецца шэраг будынкаў на дзядзінцы, сярод якіх, магчыма, прысутнічае і вышэйзгаданы), аднак месца яго знаходжання (у межах замка) і архітэктура (будынак з тоўстымі сценамі, складзены з вялікіх валуноў, атынкаваны, з невялікімі арачнымі вокнамі, скляпеністай столлю і склепам) сведчаць пра магчымую пры-

належнасць яго да фартэцыі. Сёння будынак выкарыстоўваецца як хлеўчык на прыватным падворку.

Трэба адзначыць, што і на іншых падворках, якія змяшчаюцца на замкавай пляцоўцы, жыхарамі ў гаспадарчых мэтах выкарыстоўваюцца выяўленыя скляпы замкавых будынкаў.

Па-трэцяе, у 1980-я ажыццяўляліся невялікія раскопкі ў межах замка, і знойдзеныя рэчы экспануюцца ў мясцовым музеі Ляхавіцкага аграрна-га каледжа. Таксама там экспануюцца рэчы, прыналежаць да фартэцыі, якія жыхары знаходзяць выпадкова на сваіх агародах. Так, у экспазіцыі музея прысутнічаюць: старая цэгла, кафля, каменныя ядры, ключ і іншае.

Безумоўна, сёння пытанне пра аднаўленне замка не з'яўляецца актуальным: для гэтага няма ніякіх падстаў. Аднак і выкрэсліваць яго з жыцця нельга. На нашу думку, аднаго мемарыяльнага валуна недастаткова для ўшанавання памяці аб замку і яго захавання.

Галоўная і прыярытэтная задача сённяшняга дня для захавання помніка – уключэнне Ляхавіцкай фартэцыі ў спіс помнікаў культурна-гістарычнай спадчыны Рэспублікі Беларусь. На сённяшні дзень замак не ўваходзіць у гэты спіс і, адпаведна, ніяк не ахоўваецца, што адмоўна ўплывае на стан помніка.

Таксама для папулярызацыі фартэцыі прапануецца наступнае:

1. Візуалізацыя межаў фартэцыі ў горадзе, абзначэнне месца замкавай брамы і палаца.

2. Захаванне будынка, які, магчыма, належаў да фартэцыі, яго ахова і кансервацыя.

3. Стварэнне паўнаватаснага музея ў Ляхавічах, прысвечанага замку (альбо гораду, бо такі адсутнічае ўвогуле).

4. Ушанаванне ў горадзе памяці Яна Караля Хадкевіча, які пабудаваў замак (усталяванне помніка), а таксама ўшанаванне памяці абароны фартэцыі 1660 года.

5. Уключэнне Ляхавіцкага замка ў турыстычныя маршруты і пашырэнне інфармацыі і папулярызацыя гісторыі фартэцыі.

Такім чынам, зніклі аб'ект гісторыка-культурнай спадчыны, ад якога, аднак, захаваўся цэлы шэраг разнастайных рэшткаў, стане папулярным і прывабным, а таксама памяць пра яго і яго славітае мінулае будзе жыць у народзе.

Бібліяграфія

1. Kossakowski, Stanislaw (1859). *Monografie historyczno-genealogiczne niektórych rodzin polskich*. Warszawa: Drukarni Gaziety Codziennej.

Раздзел 5. Антрапалогія і захаванне гісторыка-культурнай спадчыны

2. Волкаў, Мікола (2014). “Будаўніцтва бастыённага замка Яна Караля Хадкевіча ў Ляхавічах”, у А. М. Янушкевіч (рэд.), *Магнацкі двор і сацыяльнае ўзаемадзеянне (XV–XVIII стст.): зборнік навуковых прац*. Мінск.

3. Ткачоў, Міхась (1978). *Абарончыя збудаванні заходніх зямель Беларусі XIII–XVIII стст.* Мінск.